

ר' יוסף קארו
היסטוריה, הלכה, קבלה

ר' יוסף קארו

היסטוריה, הלכה, קבלה

מאת

ירון בקנאה • חגי פלאי • משה אידל

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

עריכה לשונית: יחזקאל חובב
מנהלת ההוצאה לאור: חיה פז כהן
הפקה והבאה לדפוס: נעה גרינולד-עסיס

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט

הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו

משגב ירושלים לחקר והוראה של מורשת יהדות ספרד והמזרח, האוניברסיטה
העברית בירושלים

ועד עדת הספרדים ועדות המזרח בירושלים (ע"ר)

על העטיפה: גגות צפת, 1955, יעקב אייזנשר, שמן על נייר, 33×45 ס"מ; צילום: אינה פרדו.
ההוצאה עשתה ככל יכולתה על מנת לאתר את בעלי הזכויות על יצירתו של יעקב אייזנשר.
אנו מתנצלים אם נפלה טעות, ונפעל לתקנה במהירות הבאות בהתאם למידע שיגיע אלינו

מסת"ב 7-372-227-965-978

מספר קטלוגי 1104-185

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשפ"א
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או
מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: רונית גלעד

לוחות והדפסה: דפוס איילון

ירושלים

תוכן העניינים

11	משה אידל: פתח דבר
	חלק ראשון
	ר' יוסף קארו ותקופתו
	ירון בן-נאה
17	הקדמה
21	פרק ראשון: רקע היסטורי, חברתי ותרבותי
21	א. הרקע ההיסטורי
22	1. גירושי ספרד ופורטוגל
23	2. כיבושי העות'מאנים
25	3. ארץ ישראל ומקומה במערך האימפריאלי
28	ב. הרקע התרבותי
28	1. מגורים
30	2. חפצי הבית
31	3. אוכל
32	4. לבוש ותכשיטים
36	ג. הרקע החברתי
36	1. ארגון הקהילה היהודית, הנהגתה ומוסדותיה
37	2. יהודי ארץ ישראל בראשית התקופה העות'מאנית: מבט דמוגרפי
43	3. מעמד המשפטי והחברתי של היהודים
46	ד. קהילת צפת ומוסדותיה
47	1. החיים הדתיים בעיר
54	2. צפת כמרכז ליצירה רוחנית מגוונת
55	3. צפת כמרכז קבלי

56	4. סודה של צפת
58	5. ירידתה של צפת
61	6. הקהילה היהודית בצפת: בין מיתוס למציאות
68	פרק שני: קורות חייו של ר' יוסף קארו
68	א. משפחתו
68	1. ר' יוסף קארו
68	2. ר' יצחק קארו
71	3. ר' אפרים קארו
71	ב. מרן
71	1. ראשית פעילותו של מרן בתחומי האימפריה העות'מאנית
73	2. נשותיו וילדיו
77	3. אישיותו הסגפנית
79	4. נדודים
82	ג. עליית מרן לארץ ישראל ופעילותו בצפת
84	1. מרן ור' יעקב בירב
87	2. מעמדו של מרן בצפת
93	3. לימוד התורה בשיבות צפת
94	ד. תודעת הדפוס ותודעת הספרייה
99	ה. מעורבותו של מרן בהנהגת הציבור
103	פרק שלישי: מחלוקות ופולמוסים
103	א. פולמוס הסמיכה
103	1. הקדמה
104	2. פרשת הסמיכה
105	3. השפעת המהלך והשלכותיו לשעה ולדורות
106	ב. פולמוסי מרן והמבי"ט והמחלוקות ביניהם
107	1. היחסים בין המבי"ט לר' יוסף קארו
117	2. התרחבות המתח אל חוג התלמידים
118	3. מחלוקת לדורות
120	4. מתחרים נוספים במרן
124	דברי סיום: רישומו של מרן בהיסטוריוגרפיה היהודית

חלק שני
עיונים במפעל הפסיקה של ר' יוסף קארו
חגי פלאי

131	פרק ראשון: מבוא
131	א. דמותו האינטלקטואלית של ר"י קארו: הלכה, קבלה, פילוסופיה
141	ב. הלכה: עיון ופסיקה
150	ג. סמכות ופרשנות
150	1. פתיחה
152	2. מוניזם הלכתי אידיאלי וריבוי פרשנויות אקטואלי
	(א) עמדת הרמב"ם 152; (ב) עמדת הרמב"ן וסיעתו 159;
	(ג) עמדת הרא"ש וסיעתו 168
171	3. תודעת נחיתות
	(א) פתיחה 171; (ב) 'ראשונים' ו'אחרונים': חלוקה כרונולוגית 176;
	(ג) 'ראשונים' ו'אחרונים': סמכות פרשנית 179
185	4. תודעת גדלות
194	פרק שני: 'בית יוסף' ו'שולחן ערוך': היסטוריוסופיה ומתודולוגיה
194	א. פתיחה
195	ב. 'בית יוסף': קיבוץ השיטות
198	ג. 'בית יוסף': מתודת הפסיקה
207	ד. יחסיותה האימננטית של מתודת הפסיקה ב'בית יוסף'
208	ה. ייעודם המוגבל של ה'בית יוסף' וה'שולחן ערוך'
211	ו. הרמב"ם כ'מרא דאתרא'
223	ז. ערביסטאן – 'אתרו' של הרמב"ם ו'אתרו' המיועד של ר' יוסף קארו
229	ח. א־משיחיות
234	פרק שלישי: התקבלות ה'בית יוסף' וה'שולחן ערוך'
234	א. באגן הים התיכון
255	ב. בפולין ובאשכנז
255	1. התפשטות והיקלטות
261	2. היחס לספרות הפסיקה בבית מדרשו של ר' יעקב פולק

- 268 3. עמדת ר' משה איסרלש ותלמידיו
280 4. הגורמים להתקבלות ה'בית יוסף' וה'שולחן ערוך' בפולין
284 5. ר' חיים ב"ר בצלאל מפרידברג ומהר"ל מפראג
300 6. הערה על גישה מחקרית רווחת

305 פרק רביעי: מעמדן ההלכתי של הקבלה וההתגלות

- 305 א. פתיחה
308 ב. אימוץ נורמות המשוקעות בספרות הקבלית
311 ג. השתתת הלכה על מצע קבלי תיאורטי
313 ד. תוקפה ההלכתי של ההתגלות
321 ה. היעדר אלמנט תאולוגי ב'בית יוסף' וב'שולחן ערוך'

324 פרק חמישי: אחרית דבר: מיסוד השיח ההלכתי סביב ה'שולחן ערוך'

חלק שלישי

מרן איש הקבלה: 'מגיד מישרים'

משה אידל

337 פרק ראשון: צמיחה והשפעות

- 337 א. מבוא
341 ב. השפעות המרכזים הקבליים על קארו
341 ג. חיבורים קבליים שהשפיעו על מרן
342 ד. המרכז הקבלי בצפת במאה השש עשרה
344 ה. אישים מרכזיים שהשפיעו על מרן

347 פרק שני: הישות המתגלה לקארו (שזכתה לשם 'מגיד' בפי אחרים)

- 348 א. אזכוריו של המונח 'מגיד' ב'מגיד מישרים'
349 ב. ריבוי מקורות ההתגלות
351 ג. 'גילוי אליהו' אצל קארו
352 ד. הממד הנשי ביומנו של קארו
352 1. 'האם המייסרת'
355 2. המשנה ונשמת המשנה

358	פרק שלישי: העלאת השכינה אצל מרן ומקורותיה
358	א. איגרתו של רבי שלמה אלקבץ – נוסח השל"ה
366	ב. גילוי מוקדם נוסף
368	ג. מקורות קבליים להעלאת השכינה מן הגלות
373	פרק רביעי: היבטים תאוסופיים-תאורגיים ביומנו של מרן
373	א. מערכת הספירות וגוף האדם
374	ב. מערכות הספירות בחינת דו־פרצופין
375	פרק חמישי: עיסוקו של מרן בקבלה מעשית
375	א. קבלה מעשית – רקע
376	ב. דבקות ועשיית הניסים
379	ג. שינון משניות והפעלת הדמיון לשם זכייה בהתגלות
381	ד. זכירה ומאגיה
382	ה. הוצאת ה'דיבוק' בידי מרן
385	פרק שישי: העליות השונות של ר' יוסף קארו
385	א. רקע
386	ב. העלייה לארץ: הציר הגופני האופקי
387	ג. השרפה על קידוש השם: הציר הגופני האנכי
388	ד. עליית הקורבן
390	פרק שביעי: הממד המשיחי אצל ר' יוסף קארו
390	א. משיחיות: רקע
391	ב. משיחיות ותאורגיה
393	ג. מפרץ תיבנה המלכות – וממנו יצא זרע המשיח
397	פרק שמיני: מרן וארבעה סוגים של נזילות
399	פרק תשיעי: סיכום
401	מפתח

פתח דבר

מאת השנים שלפני התבססות המרכז התרבותי בצפת, סביב אמצע המאה השש עשרה, היא תקופה רבת אירועים, היסטוריים ותרבותיים כאחד. דומה כי אפשר לדבר על האצת ההיסטוריה בתקופה זו. באמצע המאה החמש עשרה, עם נפילת קונסטנטינופוליס, כבשו התורכים את מעוז הנצרות האורתודוקסית. כארבעים שנה אחר כך כבשו הספרדים את כל שטחו של חצי האי האיברי מידי המוסלמים, ובעקבות הכיבוש באו הגירושים של יהודים ומוסלמים מחצי האי. בשנת גירוש ספרד, 1492, התגלתה יבשת חדשה, אמריקה, ועולמות חדשים נחשפו לעיני הכובשים האירופים. מבחינה תרבותית הגיע כיבוש האימפריה הביזנטית מלומדים נוצרים לנודוד מערבה, והם הביאו איתם כתבי יד יווניים שלא היו ידועים קודם לכן באירופה המערבית. תרגומם ללטינית של חיבורים השייכים בעיקרם לספרויות פגניות – פילוסופיות ואוקולטיות – בידי מרסיליו פיצ'ינו היא אחת הסיבות העיקריות להופעת הרנסנס בפירנצה. לעיר זו גם הגיעו מלומדים יהודים וממרים מאזורים שונים: ר' אליהו דל מדיגו מקאנדיה, פלוויס מיתרידטס מסיציליה, ור' יוחנן אלימנו, יליד איטליה, שהיה בקי מאוד בספרויות הפילוסופיות, הקבליות והמגיות. בד בבד פעלו בצפון איטליה, לפני הגירוש ולאחריו, ר' יצחק אברבנאל ובנו יהודה (ליאונה אבראו) ועוד כמה מקובלים ספרדים. מפגשים אלה בין תרבויות האיצו את היצירה בתחומים שונים: הגות, אומנות וספרות. סוגי ידע מגוונים שהגיעו ממקורות שונים הפרו זה את זה, הובילו לארגון חדש של מערכות ידע וממילא להיווצרות תפיסות חדשות, ותוך זמן קצר השפיעו השפעה ניכרת על התרבות האירופית.

כחמישים שנים לאחר גירוש ספרד להבחין בתהליך דומה בצפת. עיר קטנה ופרובינציאלית זו הפכה במהלך שני עשורים למרכז יצירתי פורה בכמה תחומים: הלכה, קבלה, שירה ופרשנות. אל צפת הגיעו אנשי הלכה ומקובלים ספרדים שכמה מהם שהו קודם לכן באימפריה הביזנטית, מקובלים איטלקים וצפון אפריקנים אחדים, ואף חכמים אשכנזים מעטים. ריכוזם במקום קטן מאוד יצר זוויות הסתכלות חדשות, ועל כמה מהן נעמוד להלן, בחלק השלישי.

כמו ברנסנס האיטלקי, שהעלה לקדמת הבמה ההגותית חיבורים עתיקים שנחשבו בעלי סמכות גדולה מאוד, גם בצפת עלתה ההתעניינות בחיבורים שנחשבו עתיקים – המשנה והספרות הזוהרית. ואולם, שלא כמו ברנסנס האיטלקי, חכמי צפת האמינו שהם לא רק חיים באזור הגאוגרפי שבו נוצרו, לדעתם, שני החיבורים, אלא גם יכולים להשתטח על קברם של המחברים הקדומים ולקבל השראה מהם. בדומה להשפעת הרנסנס האיטלקי באירופה, גם היצירות הצפתיות השונות השפיעו תוך זמן קצר השפעה נרחבת ומעמיקה על התרבות היהודית לדורותיה. בשני המקרים היצירות קשורה לאישים בעלי מעוף חריג, שהצליחו ליצור יצירות חדשניות אך בד בבד גם חשוכות לתרבויות שבמסגרתן הם פעלו. זאת ועוד, בשני מרכזי התרבות, בצפת ובצפון איטליה, אפשר לזהות אישים שיצרו ביותר מאשר תחום יצירה רחב אחד, כגון ליאונרדו דה וינצ'י באיטליה וצרפת ור' יוסף קארו באימפריה העות'מאנית ואחר כך בצפת. שיעור קומתם לא בלט רק בתקופה מסוימת אלא שרד את חילופי העיתים. לדעתי, שתי דוגמאות אלה הן חלק מהיסטוריה אינטראקטיבית, המשקפת כמה התפתחויות בו־זמניות מפתיעות, ולא רק תיאור של מאורעות המשתלשלים בתהליך היסטורי חד־קווי.

מגוון המפגשים התרבותיים בין חכמי ישראל מכל העדות, הן בינם לבין עצמם הן בינם לבין תרבויות הסביבה, שאירעו לאחר גירוש ספרד והניידות שבאה בעקבותיו, חשובים להבנת יצירתם ופעילותם. על כך יש להוסיף את המתחים, המחלוקות והפולמוסים אשר נוצרו בשל כך וניכרים יפה בתחומים שונים.¹ נושאים אלה, הניתנים לבדיקה ולניתוח, מערערים על האחידות המחשבתית או הפסיכולוגית שמייחסים החוקרים, במפורש או במובלע, לשני דורות של מחברים. כמה מן היצירות הצפתיות מתאפיינות בהיקף, בגיוון, במורכבות ובתחכום רב – במיוחד אלה של ר' יוסף קארו. משום כך היה צורך בכמה חוקרים כדי להציג את יצירתו של מרן במלוא היקפה, בעמקות מכאן ומתוך פנייה לציבור הרחב

1 Moshe Idel, 'Encounters between Spanish and Italian Kabbalists in the Generation of the Expulsion', *Crisis and Creativity in the Sephardic World, 1391–1648*, ed. Benjamin R. Gampel, New York 1997, pp. 189–222; idem, 'Italy in Safed, Safed in Italy: Toward an Interactive History of Sixteenth-Century Kabbalah', *Cultural Intermediaries*, eds. David B. Ruderman and Giuseppe Veltri, Philadelphia 2004, pp. 239–269; idem, 'On Mobility, Individuals and Groups: Prolegomenon for a Sociological Approach to Sixteenth-Century Kabbalah', *Kabbalah*, 3 (1998), pp. 145–176

מכאן. חיבור זה בא להעמיד את ענק הרוח מצפת בשורה הראשונה של גדולי היוצרים בישראל בכל הזמנים, במתכונת של הסדרה שמוציא לאור מרכז זלמן שזר 'גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי'. כל אחד מן המחקרים המקיפים שנכתבו על דמות רנסנסית זו עד עתה התמקד בהיבטים אחדים של יצירתו או של חייו בלבד, ואילו כאן נעשה מאמץ להציג את רוב תחומי יצירתו יחדיו, בצורה מעודכנת ככל האפשר, בידי שלושה חוקרים המתמחים בתחומים שונים. החלק הראשון, מאת ירון בן-נאה, מתאר את הרקע ההיסטורי ודן בחייו של ר' יוסף קארו. החלק השני, מאת חגי פלאי, דן בחיבורי הפסיקה של מרן, רקעם והשפעתם. החלק השלישי, פרי עטי, משרטט קווים לדמותו הקבלית של ר"י קארו.

מלאכת הספר, שנועד מלכתחילה להופיע בסדרת 'גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי', נמשכה שנים רבות, בשל הקשיים להקיף דמות כה מורכבת כמרן יוסף קארו בידי כמה חוקרים וההתאמות בין המחברים השונים. אני מקווה שהחיבור המונח לפני הקורא יתרום בדרכו למחקר המתרחב על דמות זו.

תבוא הברכה על מנהלי מרכז זלמן שזר בעבר ובהווה, צבי יקותיאל ומיכל שגיא (נקר), שדבקו במטרה הביאה את המלאכה לידי גמר טוב. יבואו על הברכה חברי מערכת הפרסומים של מרכז זלמן שזר על תמיכתם. תודה לקרנות שתמיכתן אפשרה את פרסום הספר: ועד עדת הספרדים ועדות המזרח בירושלים, משגב ירושלים לחקר והוראה של מורשת יהדות ספרד והמזרח – האוניברסיטה העברית בירושלים, והרשות הלאומית לתרבות הלאדינו. תודה לעובדי ההוצאה לאור, מנהלת ההוצאה חיה פז כהן, העורך יחזקאל חובב והמפיקה נעה גרינולד-עסיס.

משה אידל